

personality development, the author noted that in this difficult process the development of creative talents and aesthetic capabilities of senior secondary school students are revealed.

Keywords: *aesthetic needs, conditions of formation, culture, art, beauty.*

Короткіх Людмила Василівна – здобувач кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Г.П. Шевченко

УДК 37.037

РОЗВИТОК ФІЛОСОФСЬКИХ УЯВЛЕНЬ ПРО КУЛЬТУРУ СТОСУНКІВ СТАТЕЙ

І.В. Мезеря

В статті аналізуються погляди видатних філософів різних напрямків щодо любові як складової культури стосунків статей.

Ключові слова: *культура стосунків статей, любов, моральні норми.*

Упродовж століть проблема стосунків статей була предметом гострих філософських дискусій. В історії філософської думки розв'язання проблеми філософії любові займало провідне місце, оскільки людина – центральний об'єкт філософії.

Філософський аналіз любові передбачає як аналіз різноманітних конкретних видів любові, так і дослідження тих загальних рис, які властиві кожному з її різновидів. Головна увага приділялася еротичній (статевій) любові, що є парадигмою вічної любові.

Аналіз почуття любові з філософської точки зору має спиратися на думки як філософів античності (Платон), так і філософів середніх віків (християнські теологи), мислителів

Нового часу (І. Кант, Г.В.Ф. Гегель, Л. Фейербах, Стендаль), вітчизняних філософів (Г. Сковорода), психологів, концепції яких межують з філософією (З. Фрейд, Е. Фромм, Д. Акерман, Дж. Ларю), релігійних російських філософів (В. Соловйов, М. Бердяєв, П. Флоренський, С. Булгаков, І. Ільїн, Л. Карсавін, Б. Вишеславцев) та інших.

Любов як одна з суттєвих складових культури стосунків статей має розглядатися комплексно, в педагогічному контексті.

Мета даної наукової розвідки – проаналізувати розвиток наукових уявлень про культуру стосунків статей.

Теорії любові беруть початок у давньогрецькій філософії. Давньогрецький філософ Платон в діалозі «Бенкет» поклав початок систематичному філософському аналізу любові в європейській філософії. За думкою Платона, закохані становлять дві половинки однієї мозаїки, - вони шукають один одного, щоб з'єднатися. Вони – сила, розкладена на дві слабкості. У певному розумінні закоханий бажає втратити себе, бути поглиненим іншим, злитися з іншим. Тільки пожертвувавши своєю автономією, вони знаходять справжню особистість. У «Бенкеті» Платон радить приборкувати сексуальні поривання, а також прагнення любити і бути коханим. На його думку, люди мають концентрувати всю свою енергію для вищої мети. Він усвідомлює, що для цього необхідно вступити в жорстку боротьбу з власним інстинктом, почати війну з самим собою. Платон сприймав любов як загадку, здатну спричинити неприємності.

Стародавні елліни розрізняли чотири види любові: «філія» – глибока, ніжна дружба, обумовлена особистими симпатіями і взаємною схильністю.

Любов «сторге» – рівне і постійне подружнє відчуття, що живиться турботою про підрастаюче покоління, що підрастає.

Любов «агапе» – жертвна, безкорислива і вимоглива, така, що доходить іноді до самозречення.

Любов «ерос» – пристрасна плотська, спрямована на фізичне володіння.

Оптимістичне, радісне світовідчуття виявлялося у всіх сферах життя стародавніх еллінів. Відповідно до своїх безпосередніх поглядів на взаємини статей люди, що жили в

давнину, ставились до еротики абсолютно інакше, ніж тепер, хоча й тоді багато хто протестував проти її поширення.

Античні філософи обґрунтовували і конкретизували те специфічне ставлення до проблеми любові, яке складалося і було прийняте в даному суспільстві.

У середньовіччі був створений власний ідеал любові християнського світу: ідеал всеосяжної любові як основи людського буття.

Любов у християнстві розуміється дуже широко, і практично всі її аспекти освячені божественним авторитетом. Це перш за все любов до Бога, віра в Бога, надія на Бога.

Глибинний загальнолюдський зміст християнства коротко можна виразити так: Бог є любов.

Одночасно любов трактується і як добродійне життя, як виконання всіх моральних норм, закріплених у Святому писанні як божественні заповіді. Проте християнство завжди з підозрою ставилося до статі, бачило в ній знак гріховності людського роду. Але разом з тим воно завжди виправдовувало сім'ю і шлюб як умову продовження роду.

Філософи Західної Європи нового часу виразили своє певне філософське і соціально-практичне ставлення до проблем любові.

І. Кант у «Метафізиці звичаїв» розглядав проблеми любові з етичної точки зору. За Кантом, «любов – це моральний обов'язок ...» [5].

Г.В.Ф. Гегель неодноразово у своїй творчості звертався до проблеми любові. Він досліджував проблему любові і сім'ї в «Філософії права», в «Лекціях з естетики» [4].

У «Філософії права» Гегель стверджує, що шлюб покликаний підняти стосунки між статями на рівень моральності. У «Лекціях з естетики» мислитель розглядає справжню любов як найглибше індивідуалізоване взаємне почуття, відмінне від любові релігійної.

Л. Фейєрбах у роботі «Сутність християнства» показав велич і безмежність людської земної любові. Любов у Фейєрбаха має різні значення: «Це і загальна любов до людини» ..., і активне емоційно забарвлене відчуття ... зовнішнього світу; це і символ єдності людини з людиною, «самовідчуття статі», і прагнення

людей до досконалості». Мислитель підкреслює, що «любов сама по собі перебуває поза сферою віри, а віра – поза сферою любові» [9].

Цікавий аналіз процесу зародження любові знаходимо в трактаті Стендаля «Про любов» [8]. У другому розділі трактату Стендаль говорить про те, що відбувається в душі людини у момент зародження любові.

Стендаль, немов учений-систематик, описує сім стадій любові. Все починається із захоплення. Потім виникає надія на те, це відчуття взаємне. Захоплення, поєднуючись з надією, народжує любов. Усе в людині прокидається, будь-який контакт викликає радість.

Наступний етап ключовий. Стендаль називає його «кристалізацією», за асоціацією з нарощуванням соляних кристалів. На цьому етапі виникає потреба в ідеалізації обранця чи обраниці, віра в те, що він чи вона краща і благородніша за всіх інших людей. Це «головний процес, що полягає в зусиллях тлумачити всі події на користь коханої істоти». Після кристалізації приходиться пора сумнівів і страшних припущень, коли той, хто любить, потребує все нових доказів прихильності. Причому Стендаль зазначає, що чоловіка і жінку мучать різні сумніви. Чоловік мучиться з приводу того, що він недостатньо привабливий і не зумів пробудити в обраниці справжню любов. Жінку мучать думки про нещирість коханого і його ненадійність; їй болісно думати, що його цікавить тільки секс і що він швидко охолоне до неї. Коли сумніви стихають, відбувається «друга кристалізація», що народжує нову низку доказів любові.

У західноєвропейській філософській літературі ХХ століття проблемі суті любові приділяється досить багато уваги. Наприклад, З. Фрейд [12], творець практики і філософії психоаналізу, спробував по-своєму відповісти на питання: як пов'язані між собою дитяча сексуальність і любов? Що відбувається далі з сексуальністю під час настання статевої зрілості? Яким чином культура впливає на формування сексуальності в любові? Як секс і любов взаємодіють і взаємовпливають один на одного в життєдіяльності дорослого індивіда?

Ідея про всеосяжну, первісну обумовленість будь-якої психічної активності людини, сексуальністю становить серцевину учення З. Фрейда. Сексуальність, на думку ученого, - це не який-небудь окремих, локальний фрагмент людського буття, а його основа. Вона є джерелом і спонукальним мотивом будь-якого психічного процесу. У ній – єдність і повноцінність духовного життя особистості.

Природу любові він бачить у сексуальних імпульсах і їхню реалізацію в інтимних стосунках чоловіка і жінки, в їхніх бажаннях, сумнівах, які при цьому виникають. З. Фрейд прославив фізіологічно-психологічну сторону любові на протигагу соціальної культури, в якій учений бачив свого роду тюремника і ката, що сковує і ламає природні людські пориви. Фрейд убачає розв'язання статевого питання в підпорядкуванні людській духовності статевого потягу (*libido*) – першоджерелу, на його думку, інших потенцій людини.

Теорія психоаналізу З. Фрейда коротко зводиться до таких ідей:

1. Існування несвідомого змісту психіки, який утворює витіснені і пригнічені думки, переживання, потяги, несумісні з голосом совісті, моральними нормами, духовною культурою в цілому.

2. Конфлікт між несвідомим, пригніченим статевим потягом, з одного боку, етичною свідомістю людини – з іншого.

3. Вічна драма людської психіки, ідея непримиренної боротьби свідомого і несвідомого.

4. Могутність статевих потягів.

5. Глибокі, приховані, що впливають з *libido*, спонуки духовного розвитку особистості.

Теоретичний підхід З. Фрейда має як сильні, так і слабкі сторони.

Найважливішим досягненням фрейдівської теорії є фундаментальне наукове дослідження підсвідомого у сфері людської психіки. Заслуга З. Фрейда також і в тому, що він є одним із засновників теорії сексуальності. З. Фрейд створив оригінальну теорію дитячої сексуальності, найважливішим положенням якої є періодизація психосексуального розвитку

особистості дитини.

І. Кон, оцінюючи внесок З. Фрейда в науку в світлі сучасних даних, зазначає, що вчений зумів дуже точно відчутти і локалізувати основні проблеми сексології, у той же час помилковими виявилися багато запропонованих З. Фрейдом змістовних рішень.

На адресу теорії З. Фрейда висловили чимало критичних зауважень як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. До основних можна віднести такі:

1. Звинувачення в пансексуалізмі, тобто в розширеному трактуванні libido.

2. Уявлення про те, що шляхи реалізації libido визначаються конфліктом культури і сексуальності.

3. Теорію дитячої сексуальності з її нібито універсальними комплексами.

4. Зведення складного багатогранного процесу статевої ідентифікації до стосунків у системі «батьки – діти», що екстраполюється на розвиток особистості в цілому.

5. Зауваження з приводу методики психоаналізу.

6. Критика психоцентристської моделі сексуальності.

Сьогодні переглянута фрейдівська теорія дитячої сексуальності. Розмежування біологічних і психологічних аспектів бісексуальності виявило якісні відмінності критичних періодів статевої диференціації, які не збігаються з тим, що запропонував З. Фрейд.

Слабкою стороною його теорії сексуальної любові є недооцінка Фрейдом соціальних чинників любові. Співвідношення плотського і духовного в любові – проблема не біологічна, а соціальна. Біологічна сторона любові, будучи її природною основою, незважаючи на всю важливість, є найбільшою ніж статевий потяг.

Все ж таки конкретні факти теорії З. Фрейда цікаві і повчальні. І сьогодні, не погоджуючись з фрейдівською гіпертрофією ролі сексуальних потягів, ніхто не заперечує великого внеску в науку З. Фрейда.

У плані досліджуваної проблеми викликає інтерес книга болгарського філософа К. Василева «Любов» [3], особливе

висвітлення вченим проблем культури любові. Цінність цієї роботи для нашого дослідження в тому великому комплексі проблем любові, культури стосунків статей, який порушує автор: соціальна різноманітність любові, гармонія суперечностей, співвідношення емоційне і усвідомлене; естетичні аспекти любові, ідеали і критерії.

У плані вивчення теоретичних основ формування культури стосунків статей заслуговує на увагу дослідження американського соціолога Е. Фромма.

У книзі «Мати чи бути?» Фромм [13] викриває прагнення людей володіти любов'ю на зразок володіння речами. Заслуга Фромма не стільки в тому, що він критикує, скільки в тому, що він висуває позитивну програму гуманізації сучасного суспільства і своє уявлення про справжню любов.

Е. Фромм застерігає від зведення любові до сексу. Він стверджує, що секс без любові, такий поширений на Заході, не дає людині ні дійсного щастя, ні радості, ні справжньої людської насолоди. Для Фромма саме любов є каталізатором радості. Він акцентує увагу на духовно-етичній суті любові.

Недавно перекладена книга американського історика Д. Аккерман «Любов в історії» [1] є серйозним дослідженням про любов. Історія, культура, релігія, біологія – ось ті джерела, на які спирається автор у своєму дослідженні.

Д. Аккерман не тільки детально викладає історію любові, починаючи з античності і до наших днів, але досліджує культурні, релігійні і біологічні витоки любові, пропонує своє прочитання праць З. Фрейда, творів Стендаля і Пруста, цих «класиків любові». У книзі знайшли віддзеркалення дуже складні проблеми: еволюція любові, адюльтер, битва статей, проблеми фізіології. Автор говорить про любов як про поняття надзвичайно змістовне і багатозначне – це не тільки любов жінки і чоловіка, але і любов до дітей, до Бога, до братів менших і таке інше.

Дослідження Д. Аккерман збагачують наші уявлення про те, що є жінка, і що є чоловік, наше розуміння проблем сексу. Автор переконливо доводить, що «любов гідна любові».

Американський професор Дж. Ларю [1] присвячує своє дослідження маловідомій у нас проблемі: секс у Біблії. У книзі

розкриті біблійні уявлення про секс і біблійне ставлення до сексу. Автор зробив спробу аналізу позицій Біблії в оцінці людської сексуальності. В цілому книга присвячена різним сторонам шлюбу і сексу в біблійному уявленні, в ній розглянуті також проблеми, які на думку біблійних авторів вважаються за відхилення від загальноприйнятих норм. Мета автора – простежити, яким чином Біблія вплинула на людську сексуальність, на культуру в цілому.

У вітчизняній релігійно-філософській літературі XVIII ст. поширення набуло християнське вчення про серце і любов, що проіснувало в тій чи іншій формі аж до початку XX ст. Це вчення знайшло своє втілення у творчості українського філософа Г. Сковороди.

Г. Сковорода створив особливе вчення про метафізику любові і філософію серця. У діалозі «Розмова п'яти подорожніх про дійсне щастя в житті»[6] автор стверджує, що найголовніше в людині – це її серце, яке «є найточнішою в людині людиною». Сковорода розглядав земну любов перш за все крізь призму любові загальної і сходяв до висот любові як принципу світобудови і життєпородження.

У філософсько-теоретичному осмисленні феномена любові у вітчизняній культурі надзвичайно багатим виявився кінець XIX–початок XX ст. Про любов пишуть В. Соловйов, М. Бердяєв, П. Флоренський, С. Булгаков, І. Ільїн, Л. Карсавін, Б. Вишеславцев.

У російській філософії початку XX ст. питання любові було в центрі уваги. Філософське осмислення серця і любові як специфічних категорій в поясненні навколишнього світу і людського життя з найбільшою силою виявилось у творчості В. Соловйова і М. Бердяєва.

У спеціальній роботі «Сенс любові» Соловйов [7] відступає від історичної тенденції російської філософії, що розглядала любов в буттєво-метафізичному аспекті, і звертається до проблем статевої любові. Вперше в історії християнської думки Соловйов пов'язує любовь-ерос не з родом, а з особистістю.

Любов у Соловйова пов'язана не з дітонародженням і не з безсмертям роду, а з реалізацією повноти життя особистості і з особистим безсмертям. За Соловйовим, любов отримує свій зміст

у подоланні егоїзму індивідуума, у визнанні не тільки за собою, але й за іншими абсолютного значення. Саме у любові, підкреслює філософ, відбувається справжнє перенесення «центра особистого життя» в іншого, обоє закоханих заповнюють один одного своїми якостями, створюючи разом багатшу єдність; справжня любов передбачає обов'язкову рівність тих, хто любить. У трактуванні В. Соловйова любов є вищим сенсом життя, остаточною повнотою буття, дійсністю індивідуальності. Визнаючи важливість індивідуальної статевої любові для людини, мислитель міркує про необхідність одухотворення плоті. Соловйов стверджує, що фізична сторона в любові хоча й важлива, але не є головною метою. Якщо фізіологія стає метою, вважає філософ, то вона втрачає любов.

Те, що було започатковано Соловйовим, продовжив і розвинув Бердяєв, для якого теорія любові також стала центральною темою його філософії.

М. Бердяєв у роботах «Метафізика статі і любові» [2], «Роздуми про ерос» розкриває своє бачення філософії любові. На його думку, складність усіх питань, пов'язаних із статевою любов'ю, полягає в тому, що в ній тісно переплітаються два протилежних джерела – любов особиста і любов родова. Часто змішують стать з родом, любов – з родовим інстинктом. Але в роді і в родовому інстинкті немає нічого особистого, індивідуального, нічого навіть людського: це природна стихія однакова у всіх людей і загальна для світу людського і світу тварин.

Сенс любові, за Бердяєвим, у таємничому злитті особистості з іншою як своєю рідною полярною і разом з тим тотожною індивідуальністю. Досліджуючи суть любові, філософ одночасно утверджував право кожної людини на любов і завжди захищав свободу людських почуттів, свободу любові.

Інша лінія російської філософії – ортодоксально-богословський напрям, який орієнтувався на комплекс ідей християнської етики, що стосується сім'ї і шлюбу.

Зачинателем цього напрямку був П. Флоренський [11], один з найвидатніших російських учених і теологів початку ХХ сторіччя. Флоренський розглядає любов як спосіб пізнання божественної суті. За Флоренським, любов – це не стільки індивідуальний,

особистісний акт, скільки родовий процес злиття всіх закоханих з божественною суттю. Це було висновком з християнського вчення про любов.

Лінію Флоренського розвинув інший релігійний мислитель – С. Булгаков. Головну увагу в своєму вченні теолог приділяє коментуванню біблійних текстів, з відродженням уявлень, згідно з якими стать – гріхозна основа в людській природі. З цих позицій Булгаков різко виступає проти теорії любові, викладеній у філософії Соловйова і Бердяєва.

У цілому, в російській релігійній філософії початку століття чітко простежується дві лінії, два напрями в розвитку філософії любові, що протистоять один одному. Одна лінія йде від Соловйова, інша – від Флоренського. Перша відроджувала і переосмислювала античну і засновану на ній гуманістичну концепцію любові; інша – середньовічне християнське розуміння любові як співчуття, милосердя, жалості [10].

Якщо в дореволюційній філософії тема любові була однією з основних, то в радянській вона виявилася надовго забутою. Тільки у 60-і роки ХХ століття з'являється ряд робіт з проблем філософії любові, в яких була узагальнена проблема у філософському та історико-філософському аспекті (В. Чертков, Ю. Рюріков та ін.). Потім у 80 - 90-ті роки з'являється кілька наукових праць, присвячених філософії любові (Р. Гачев, А. Іонін, В. Лелеко).

Таким чином, філософи й соціологи постійно зверталися до теми любові, наполегливо намагаючись зрозуміти її філософський і моральний зміст, її зв'язок з явищами світової і вітчизняної культури. Для філософсько-соціологічної традиції характерний розгляд духовно-етичної сутності любові, визнання її значення для розвитку особистості, для формування її культури.

Література

1. Аккерман Д. *Любовь в истории*; Ларю Дж. Секс в Библии / Пер. с англ. – М.: КРОН – ПРЕСС, 1995.
2. Бердяев Н.А. *Метафизика пола и любви // Эрос и личность: Философия пола и любви.* - М., 1989. - С. 17-51.
3. Василев К. *Любовь.* М.: Прогресс, 1992.
4. Гегель Г. В. Ф. *Эстетика: В 4-х т.* – М.: Искусство, 1969, Т 1.

5. Кант И. Метафизика нравов: Соч. в 6-ти т. – М., 1965. – Т.4 (ч.2).
6. Сковорода Григорій. Повне зібрання творів: У 2-х т. — К., 1973. — Т. 1. — С. 324-356. <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov114.htm>
7. Соловьев В. Смысл любви <http://magister.msk.ru/library/philos/solovyov/solovv21.htm>
8. Стендаль. Собрание сочинений в 12 томах. Т. 7. М., «Правда», 1978.
9. Фейербах Л. *Сущность христианства*, Москва, Мысль, 1965.
10. Философия любви. В 2-х ч. М.: Политиздат, 1990. – Т. 1.
11. Флоренский П. Иконостас. — СПб., Об-во памяти игуменьи Таисии, 2006.
12. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. М., «Наука», 1989.
13. Фромм Э. Иметь или быть. М.: "АСТ", 2000.

В статье анализируются взгляды выдающихся философов разных направлений, относительно любви как составной культуры отношений полов.

Ключевые слова: культура отношений полов, любовь, моральные нормы.

The looks of prominent philosophers of different directions are analysed in the article, in relation to love as a component culture of relations between sexes.

Keywords: culture of relations of sexes, love, moral norms.

Мезеря І.В. – кандидат педагогічних наук, доцент Луганського інституту післядипломної освіти (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук професор Є.А. Зеленов